

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Skaptorystė

2014-01-03

ŽURNALAS: METAI

TEMA: Vertybės

AUTORIUS: Liudvikas Jakimavičius

DATA: 2014-01

Išmanus karvedys prieš eidamas į karą ar prieš stodamas į mūsų visados patikrina savo išteklius: kiek turi pulkų, karių, raitelių, pėstininkų, ginklų ir kitko, įvertina dvasią, kaip kariauna pasirengusi ir ar parakas parakinėse nesudrėkęs. Šiandien gal dar viliamės, kad „nelekia gulbių pulkelis“, o gal jau ir lekia, tik mes žiopli - nematome. Šiandien pasiutusiu greičiu į gana ramų mūsų tapatybės peizažą įsirioglina groteskiški svetimkūniai ir naujadarai, agresyviai reikalaudami sau vietos, tradicines gyvenimo sanklodos stumdydami į pašales. Rizikingas ir nieko gera nelemiantis yra eksperimentas iš šimtmečiais rėsto statinio pamatų išversti ir nuritinti šonan kertinius akmenis, ant kurių statinys išsilaukė didžiausių istorinių negandų metu. Tą mūsų buveinės tvarumą ir gyvybę lėmė kalba, tradicinė šeimos sankloda, tikėjimas Dievo ir pasitikėjimas savo artimu, be abejo, ir maitinanti žemė. Koks nors eurosimpatikas nepraleis progos įgelti ir pasišaipyti iš tokio „daukšiška“ senamadiško vertybių sudėliojimo, sendaikčių, atsiduodančių pelėsiu iš sutrešusių baudžiavos laikų šėpų ir kantičkų, kvietusių pro vartus „ing viečnostį“. Šiandien nuo prievarta peršamos vertybinės eklektikos armotomis neapsiginsi, jei tradicija ir kultūra nebepajėgs apginti mūsų tapatybės. Taigi, gyveni ir ieškai ženklų, kurie guodžia, kuriuos ir kitam gali ne tik parodyti, bet ir patarti godoti bei puoselėti, galų gale - lengva ranka neišsižadėti.

Eilinių niūrų lapkričio vakarą, nusivaręs nuo kojų, kėblinau sau namo Vilniaus senamiesčiu. Žiū, Švento Jono gatvės galerijoje dega šviesos, už lango grupelė matytų, pažįstamų veidų šurmuliuoja. Jau kai kurie, regis, ir gerokai apšilę, įraudę. Skelbimo lange nėra, bet aišku - kažkokios parodos atidarymas. Iš smalsumo praveriu duris kyštelti nosį. Tikrai atidarymas - respublikinės medžio drožėjų kūrinių parodos-konkurso „Šventieji ir piligrimai“. Turiu silpnybę: mėgstu medį, staliavimą, o ypač medžio drožybą ir drožinius, nors pats nedrožinėju. Kryždirbystė ir dievdirbystė man mielesnis ir daugiau reiškiantis menas už avangardą. Žiūrinėju dabartinių liaudies menininkų išdrožtas šventųjų skulptūreles: šventas Rokas su šunim, šventas Petras su dangaus karalystės raktais, šventoji Agota su kepalėliu duonos, šventas Florijonas su kibirėliu mėlyno vandens. Dieve, kaip paprasta, naivu ir gražu. Jokio maivymosi ir išsidirbinėjimo. Įsivaizduoju, kaip turėjo nustepti Paryžiaus menininkai modernistai ir

meno gerbėjų bendruomenė, XX a. pradžioje pamačiusi naivius religinio turinio drožinius, atvežtus iš nežinomos Europos šalies Lietuvos. Nėra tad ko stebėtis ir Viktoro Petravičiaus sėkme 1937 metais Paryžiaus pasaulinėje parodoje, kai už iliustracijas lietuvių liaudies pasakai „Gulbė karaliaus pati“ buvo apdovanotas Didžiuoju prizu. V. Petravičiaus grafika ant medžio lentos – ta pati dievdrožyba, kaip ir skaptoriaus Vinco Svirskio kryžiai. Nestebina ir tai, kad pasaulyje kaip mūsų dvasinės kultūros tapatybės ženklas yra pripažinta medžio drožybos tradicija, o kryždirbystė įrašyta į UNESCO žmonijos nematerialaus ir žodinio paveldo šedevrų sąrašą. Medžio skulptūrėlėje juk kertasi ir neatsiejamai susieina kultūra ir religija, tradicija ir atsargas jos interpretavimas, perkūrimas, permanymas, o ir daugybė kitų trajektorijų. Štai kur versmė ir atsakymas į visus šiandienos verkšlenimus ir bambėjimus apie kultūros nusūsimą, neįgalumą, beprasmybę ir pabaigą. Tikriausiai anuomet tarpukario Lietuvoje tą pačią amžiną tradicijos ir atsinaujinimo dilemą sprendė Justinas Vienožinskis, įkūręs Kauno meno mokyklą, pačią tikriausią ir gyvybingiausią Lietuvos menų kalvę. Taip pat ir jaunoji arsininkų karta, savo manifestais kritikavusi „nudėvėtas meno formas“, skelbusi kūrybos laisvę ir tautiškumą, kūrybiškai interpretavusi lietuvių liaudies meną, radusi sąsajų su Vakarų modernizmu.

- Sakykit, prašom, – girdžiu moteriškės balsą, nutraukusį beįsibėgėjančią mano minčių ir iš atminties išnyrančių citatų punktyrą. Atsigrėžiu. Pagyvenusi moteriškė klausia ne manęs, o jaunos galerijos budėtojos. – Sakykit, prašom, o kodėl nėra nieko parašyta po eksponatais apie autorius? Tos pavardės, kurios parašytos po darbais, man nieko nesako, nei iš kur jie, nei kas tokie...

Akimirksniu suvokiu, kad tai esminis klausimas mums visiems, save laikantiems šiek tiek kultūros žmonėmis ir šioais tokiais kūrėjais. Į šį klausimą puikiai atsako menotyrininkė Alė Počiulpaitė, interviu Bernardinai.lt žurnale „Kelionė“ kalbėdama apie kryždirbystės tradiciją: „Paprastą be dekoro ar minimaliai dekoruotą kryžių gebėjo padaryti beveik kiekvienas kaimo vyras. Tam tereikėjo staliaus įrankių ir medžio apdirbimo įgūdžių. Jei žmogus norėjo įmantresnio kryžiaus ar koplytstulpio, be abejo, kviesdavosi žinomą kryždirbį. Kryžiaus statymo iniciatorius su kryždirbiu aptardavo formą, skulptūrėlių skaičių ir turinį, puošybą, be abejo, ir atlygį.

Pastatytas kryžius tapdavo užsakovo, fundatoriaus nuosavybe, jis galėjo daryti su kryžiumi ką nori: remontuoti, keisti puošybą, perdažyti ir kt. Meistras, kaip autorius, išskyrus itin retus atvejus, niekaip neįsiamžindavo. Greičiausiai todėl, kad kryždirbys buvo laikomas tokiu pat amatininku kaip, sakykim, kalvis, račius ir pan. Ši kryžiaus savininko prioriteto tradicija tebėra išlikusi iki šiol. Kaimo žmonių paklausus, kas statė kryžių, paprastai sulauki atsakymo: dėjome pinigų, statėme mes, suprask, kaimo bendruomenė. Paklausus – „O kas jį padarė, padirbo?“, retai išgirsi meistro, ypač kviestinio iš toliau, pavardę.“

Dievo ar šventojo drožėjas, kaip matome, yra tobulai išsprendęs modernaus meno kūrėjo puikybės problemą. Jo tarytum nėra, kaip nėra ir visos dainuojamosios ar pasakojamosios tautosakos autoriaus pavardės, gyvenimo datų ar biografijų, o galingas kultūros masyvas yra.

Dievdirbystė yra raiški ir kalbanti metonimija, kuri galėtų būti mūsų visos kultūrinės rezistencijos vėtrunge. Dievdirbių mes turėjome ir tebeturime bene visose meno

sirtyse ir žanruose. Ar ne patys tikriausi dievdirbiai muzikoje yra Bronius Kutavičius ir Algirdas Martinaitis, džiazuojantis Petras Vyšniauskas ir Vytautas Labutis, Veronika Povilionienė, etnografiniai ansambliai, chorai, meno kolektyvai ir kokios nors Marcinkonių kaimo moterėlės, kurios pamelžusios karves vakarais dzūkiškai uždainuoja.

Bene įdomiausios ir lengviausiai perskaitomos bei atpažįstamos slinktytės ir pervartos vyksta šiandieninėje mūsų literatūroje. Tradiciškai nuo pat Kristijono Donelaičio mes turėjome labai aiškią ir gilią dievdirbystės vagą ir galingą srovę, maitinamą gyvosios kalbos šaltinių. Ačiū Dievui, išsileidome daugiatomį „Didįjį lietuvių kalbos žodyną“ ir turime teisę Biblijos žodžiu reziumuoti – „atlikta“. Tą daugiatomį kiekvienas pretenduojantis į rašytojo vardą turėtų skaityti kaip Šventraštį ir kalbos materiją minkyti kaip puodžius molį. Pamenu labai tikslią ir šmaikščią Grigorijaus Kanovičiaus epigramą Vytautui Bložei:

Visai neaišku,

kas ką išdrožė,

ar Bložė Dievą,

ar Dievas Bložę.

Ši epigrama, rašytoją gretinanti su dievdrožiu, labai tinka apšnekamai temai. Tokie dar čia pat kūrę žodžio skaptoriai buvo poetai Albinas Žukauskas, Antanas Kalanavičius, Kazys Bradūnas, Henrikas Nagys, Marcelijus Martinaitis, Jonas Strielkūnas, Sigitas Geda, Stasys Stacevičius ir dar tebesantys gyvi Vytautas Bložė, Henrikas Algis Čigriejus, Vladas Braziūnas, Gintaras Bleizgys ir kai kurie kiti (prozininkų išvardyčiau dar daugiau), kuriems kalba buvo ir yra ne vien komunikacijos ar kūrybos priemonė ir susišnekėjimo laidas. Žodis jų kūrinyje – panašiai kaip spalva tapytojui koloristui: „Nesugebi suvaldyti spalvų – nesi joks tapytojas.“ Šalia šių beveik neišverčiamų į užsienio kalbas „kalbadrožių“ į mūsų literatūros peizažą pastaruosiu metu įsiveržė gana plati lengvai išverčiamos literatūros srovė, mokanti literatūrą „pagaminti“ kaip pritaikytą greitam vartojimui prekę. Euroromane ir euroeilėraštyje (taip tą kūrybą vadinu) siužetas kur kas svarbesnis už kalbą, tad dažniausiai vartojamas skurdus, bendrinis ir patogus išversti jos masyvas. Tas greitas skaitalas šiandien turi paklausą, ir nereikia dėl to pykti ar nagų graužtis. Vartotojų visuomenės Dievas yra pats vartojimas.

Vasarą viešėjau viename Šiaurės Lietuvos miestelyje, sodyboje pas savo krikšto sūnų. Į kiemą įvažiuoja gana prabangus automobilis, išlipa stilingai apsirengęs su ilgu šaliku ir berete vyriškis ir moteriškė (matyt, žmona ar sugyventinė). Nužiūrinėjama vieni kitus, pasisveikinama. Tasai mums prisistato: „Menininkas, skulptorius“, „dievdirbys“. Rodo savo darbų nuotraukas. Klausia, ar nenorėtume pasigražinti savo sodybos. Žiūrinėjama. Labai įdomu, sakom, tikriausiai brangiai kainuos. Tasai nusišypso ir mums kvailiems paaiškina: „Menas turi savo vertę.“ Sakom – tai gerai, pasvarstysim, palikit savo vizitinę. Tasai supranta, kad esame mulkia, jo meno nepirksim, tai ir atsisveikinama gražiuoju.

Šį rašinėlį įpusėjęs supratau, kad dar sykį turiu nueiti į Jono gatvės galeriją pasižiūrėti

tų drožinių. Ir bežiūrint į rūpintojėlio skulptūrą kilo tokia šventvagiškai bravūriška mintis. Rūpintojėlis sėdi ne tiek dešine ranka parėmęs savo pavargusią nuo rūpesčių galvą, o laiko ją priglaudęs prie ausies. Kokia nors mobiliojo ryšio bendrovė – „Bitė“ ar „Omnitel“ – galėtų šį rūpintojėlį „išsukti“ kaip reklaminį savo simbolį, jei į Rūpintojėlio dešinę išpraustų mobilųjį telefoną. „Kristau, išgirsk mus, Kristau, išklausk mus“, – juk tokį dauguma skiriame jam vaidmenį. Kristus geriau žino mūsų buvimo vietą nei operatorius 112 ir geriau išgirsta mūsų paskutinės pagalbos šauksmą. Mūsų laikų modernus Kristus juk privalėtų turėti mobilųjį telefoną ir nuolatos būti ryšio zonoje – pats tobuliausias bevielio ryšio operatorius. Na tai kas, kad kičas, bet užtat tobulai veikiantis sąmonę.